

LEV SESZTOV

Mi az orosz bolsevizmus?

I.

Mióta Európába érkeztem, bárkivel találkozom, mindenki – orosz és külföldi egyaránt – ezt a kérdést teszi fel nekem: „Mi az orosz bolsevizmus, mi történik Oroszországban? Ön mindent a saját szemével látott, mondja el nekünk, mi nem tudunk semmit, és nem értünk semmit. Mondjon el nekünk mindent, s lehetőleg nyugodtan, elfogultság nélkül”.

Nehéz, sőt nem is lehet nyugodtan szólni arról, ami most Oroszországban történik. Talán sikerül elfogulatlanul írnom. Igaz, a háború öt éve mindenféle borzalomhoz hozzászoktatott bennünket. Ami azonban Oroszországban történik, az a háborúnál is rosszabb. Ott az emberek nem egymást, hanem a saját hazájukat pusztítják. És nem is sejtik, mit tesznek. Egyesek úgy vélik, hogy nagy tettet hajtanak végre, az emberiség megmentésén fáradoznak. Mások semmire sem gondolnak, egész egyszerűen alkalmazkodnak az új életkörülményekhez, és csakis a maguk pillanatnyi érdekeivel számolnak. Mindegy nekik, mi lesz holnap, nem hisznek a holnapban, ahogy arra sem emlékeznek, ami tegnap volt. Oroszországban – egyébként mindenütt máshol is – az emberek óriási, túlnyomó többsége így él. Bármennyire különös első pillantásra, de éppen ezek a mának élő emberek teremtik a történelmet, azok, akiket kizárólag a maguk kicsinyes, hitvány érdekei mozgatnak. Az ő kezükben van Oroszország jövője, az emberiség, az egész világ jövője.

Az eszmehű bolsevik vezetők pontosan ezt értik a legkevésbé. Nagyobb éleslátást is várhatnánk Marx tanítványaitól és híveitől, akik Hegeltől vették át történetfilozófiájukat. Legalábbis tudniuk kellene, hogy nem dolgozószobákban agyalják ki a történelmet, és hogy az élet nem foglalható – mint egy darab vászon a fába – önkényes dekrétumok kereteibe. Próbáljuk csak ezt mondani az eszmehű kékszemű bolseviknek: meg sem érti, miről beszélünk. Ha mégis megérti, úgy felel, mint valaha a cárizmus idején a Novoje vremja és más újságok publicistái, akik vállalták a jobbágyrendszer eszmei megalapozásának szomorú feladatát – azt feleli: „Ez pusztá doktrinérizmus”. Történelem, Hegel, filozófia, tudomány – mindez nem korlátozza a politikus szabadságát. A politikus a maga közvetlen belátása szerint dönt a rábízott ország sorsáról. Mesélik I. Miklósról, hogy amikor elé terjesztették a Moszkvát Pétervárral összekötő vasútvonal tervét, nem is próbálta megérteni, mi vezérelte a mérnököket a vasútvonal irányának kijelölésekor, hanem körmével egyenes vonalat húzott a térképen a két főváros között, és így egy csapásra és egyszerűen oldotta meg a nehéz kérdést. Oroszország sorsának mai irányítói is pontosan így döntenek el az összes problémát. S ha I. Miklós uralkodása – miként elődeinek és utódainak rendszere is többnyire – teljes joggal rászolgál a felvilágosulatlan despotizmus elnevezésre, a bolsevik rezsim még inkább jellemezhető ezzel a szóval. Despotizmus ez, sőt – nyomatékosan hangsúlyozom – felvilágosulatlan despotizmus. A bolsevikok – csakúgy, mint a közelmúlt orosz politikusi – nemcsak az erényben nem hisznek (mint ismeretes, a poli-

tikusoknak megengedhető az efféle szkepticizmus), de a tudásban sem, sőt az értelemben sem. Mindannyian jól emlékszünk az orosz történelem jobbágysorkorának hagyományaira: a bolsevikok – az igaz orosz politikai hagyományok lelkiismeretes őrzőiként – szintén csak a pálcában, a durva fizikai erőben hisznek. Ahogy nemrég, a háború előtt az Állami Dumában a Markov és Puriskevics típusú jobboldali képviselők nevettek a „nyálas humanizmuson”, s mindahányszor az ellenzék megkísérelte akár valamelyest kiközökíteni a reakció megszokott kerékvágásából hajdani minisztereinket és államférfiainkat, fenyegetések, akasztófák és börtön volt a válasz – ugyanígy a mostani komisszárok is egyetlenegy szót ismernek: „Cseka”. S meggyőződésük, hogy e szóban ott rejlik az államférfiúi bölcsesség minden mélysége. A különféle szabadságjogok, a személyiség sérthetetlensége, stb. – pusztán az európai tudós doktrínék üres kitalációi, Oroszország meglesz a szabadságjogok és a személyiség sérthetetlensége nélkül is. Hozunk száz vagy akár ezer dekrétumot – és a koldusszegény, írástudatlan, műveletlen, gyámoltalan ország azonnal gazdag, művelt és erős lesz, az egész világ az ő csodájára jár majd, áhítattal veszi át tőle az állami és társadalmi igazgatás új formáit. Oroszország megmenti Európát – a bolsevizmus minden „eszmehű” védelmezője mélyen meg van erről győződve. S éppen amiatt menti meg, mert Európával ellentétben Oroszország hisz a szó mágikus erejében. Bármennyire különös, de a fanatikusan materialista bolsevikok valójában a legnaivabb idealisták. Számukra nem léteznek az emberi élet reális feltételei. Meggyőződésük, hogy a szónak természetfeletti ereje van. Bármilyen megvalósítható a szó segítségével, csupán félelem nélkül, bátran rá kell bízni magát az embernek. És a bolsevikok rábízta magukat. Ezrével ontják a dekrétumokat. Sem Oroszországban, sem máshol soha nem beszéltek annyit, mint amennyit most nálunk. És a szavak még sosem voltak oly lehangolóan egyhangúak, sosem szakadtak el annyira a valóságtól, mint napjainkban. Igaz, mind a jobbágysorkorban, mind III. Sándor és II. Miklós uralkodása alatt sokat beszéltek és sokat ígérgettek. Igaz, a kormány szavai és tettei közötti ellentét a régi rendszerben is felháborított mindenkit, aki csak valamelyest előrelátó volt. Ám ami most történik, az meghaladja a valóságosság minden határát. Városok és falvak pusztulnak el az éhség és a hideg miatt. Nem is napról napra, de óráról órára fogy az ország ereje. Egyre nagyobb a kölcsönös gyűlölködés, nem az osztályok között – ahogy a bolsevikok szeretnék –, hanem mindenki gyűlölete mindenki iránt, miközben a publicista hivatalnokok tollai a papíron továbbra is az unalomig ismert szavakat róják az eljövendő szocialista paradicsomról. Milyen gyűlöletet váltott ki az ellenzékben Sztolipin, amikor meghirdette jelszavát: előbb legyen nyugalom, azután jöjjenek a reformok! A bolsevizmus aktivistái ugyanazt teszik, amit Sztolipin. Ők is előbb meg akarják „nyugtatni” az országot, hogy aztán „reformokat” hozzanak, és éppoly kevésbé gyanítják, mint II. Miklós minisztere, hogy a „rendkívüli” bizottságok soha nem hoztak megnyugtatót, és a kegyetlenség s az önbíráskodás sohasem teremtett békét egy államban.

II.

Idealistáknak neveztem a bolsevikokat, s azt is mondtam, hogy semmi-
ben sem hisznek, csak a durva fizikai erőben. Első pillantásra mintha ellent-

mondana egymásnak ez a két állítás. Az idealista a szóban hisz, azaz nem a fizikai erőben. Ám csupán látszólag van itt ellentmondás. Bármennyire paradox, de az ember lehet a durva fizikai erő ideológusa is. Oroszországban a kormányhatalom körei mindig idealizálták a fizikai erőt. Amikor a cárt az Ideiglenes Kormány váltotta fel, élén előbb Lvov herceggel, majd Kerenszkijjel, sokan úgy hitték, új korszak kezdődött. S valóban, néhány hónapon át döbbenetes képet nyújtott Oroszország. Egy hatalmas ország több százezer négyzetkilométernyi területen, majdnem kétszázmillió lakosával – és minden hatalom nélkül. Ugyanis már 1917 márciusában a központi kormány egy rendelkezéssel az egész állam területén megszüntette a rendőrséget, és nem állított a helyére semmit. Moszkvában azon viccelődtek, hogy most becsületszóra élünk... S valóban becsületszóra éltünk elég sokáig, és viszonylag jól. Az Ideiglenes Kormány került minden szigorúbb intézkedést, inkább a meggyőzés eszközével próbált hatni. Csodálatos, hogy ilyen kivételes helyzet ellenére mégis elviselhető volt az élet Oroszországban a bolsevik hatalomátvételig. Utazhattunk vonaton, országutakon, földutakon, bár kényelmetlenül, de annak kockázata – vagy nagyobb kockázata – nélkül, hogy kifosztanak és meggyilkolnak. Még a falvakban sem rabolták ki a földesurakat. A parasztok elfoglalták a földeket, de ritkán bántották a földbirtokosokat, azok házait és személyes tulajdonát. A Tulai kormányzóság egyik falujában töltöttem 1917 nyarát, és bár az az ismerős földbirtokos, akinél laktam, a járás egyik legnagyobb birtokával rendelkezett, nem érte különösebb kellemetlenség a parasztok részéről. Én kétszer is megtettem lovas-szekéren a csaknem 25 versztás utat a birtoktól az állomásig, mások szintén megtették – és minden utazás szerencsésen végződött. Úgy látszik, mindez arról győzte meg a központi hatalmat, hogy magából az igazságból meríti erejét, és hogy a korábbi kormányzási módszerekkel szemben felhagyhat a szervezett kényszer eszközeivel, és kizárólag intelmek révén törekedhet rendre, teremthet rendet... Kerenszkij már abban reménykedett, hogy hadba vihetők a fegyelmet semmibe vevő katonák. Ám csupán az Ideiglenes Kormány idején volt ilyen a helyzet, amikor is a kormány az erő helyett az igazság fegyverével akart élni. S e tekintetben az Ideiglenes Kormány valóban forradalmi célt tűzött maga elé: az igaz emberek államát akarta megteremteni Oroszországban – valami olyasmit, amiről Tolsztoj gróf és Kropotkin herceg álmódott és írt, olyasmit, ami talán nem volt idegen szlavofiljeinktől. Természetesen jól tudom, hogy sem Lvov herceg, sem Miljukov vagy Kerenszkij nem voltak annyira naivak, hogy tudatosan törekedtek volna az anarchikus ideál megvalósítására Oroszországban. Ténylegesen mégis az anarchiát szívtották. Kormányunk volt – de hatalom nem létezett. És a kormányt alkotók a nevükkel fedezték a hatalom hiányát. Amikor a cári hivatalnokok kormányzási módszerei, illetve a hatalom tétlensége között kellett választani, ez utóbbi állt közelebb az Ideiglenes Kormányhoz. Újat, mást találni képtelen volt. Ugyanez elé a dilemma elé kerültek az Ideiglenes Kormányt felváltó bolsevikok is. Vagy a cári módszerek, vagy a hatalom hiánya. Ez utóbbi nem csábíthatta a bolsevikokat – az Ideiglenes Kormány példája mindenkinek megmutatta, hogy a hatalom hiánya távolról sem olyan veszélytelen dolog, mint ahogy kezdetben sokan gondolták Oroszországban. Ám a bolsevikok sem tudtak kitalálni semmi újat. Merészen

– amilyen merészek azok szoktak lenni, akik fel sem fogják igazán, mennyire komoly és felelősségteljes feladatot vállalnak – úgy döntöttek, hogy teljes mértékben és mindenben a régi orosz bürokrácia örökségét folytatják. Ebben a pillanatban minden valamelyest éles szemű ember előtt azonnal világossá vált a bolsevizmus lényege és jövője. Világossá vált, hogy a forradalmat eltiporták, és hogy a bolsevizmus a maga belső lényegéből fakadóan mélyen reakciós mozgalom. Hogy még II. Miklós rendszeréhez képest is visszalépést jelent, minthogy a bolsevikok igen hamar megértették: számukra már nem felelnek meg II. Miklós módszerei, I. Miklós, sőt Arakcsejev államférfiúi bölcsességére van szükségük. A „szabadság” lett számukra a leggyűlöletesebb szó. Hamar felfogták, hogy szabad országban nem uralkodhatnak, szabad ország nem követné őket, ahogy soha nem akarta követni sem I. Miklóst, sem III. Sándort, sem II. Miklóst. Egy francia vagy egy angol elfogadhatatlannak vélné ezt a tézist. Szilárdan tudja, hogy olyan országban, ahol nincs szabadság, nem várható semmi jó. De a cári jobbágyrendszeren nevelkedett orosz bolsevikok csakis addig beszéltek a szabadságról, amíg ellenfeleik kezében volt a hatalom. Mihelyt az ő kezükbe került, a legcsekélyebb belső harc nélkül elvetettek mindenféle szabadságjogokat, sőt gátlástalanul kijelentették, hogy a szabadság eszméje burzsoá előítélet, csakis a vén, romlott Európának jelent értéket, Oroszország számára viszont mit sem ér. A kormány, a hatalom tudja, mire van szüksége a népnek önnön boldogulásához; minél kevesebbet kérdezik meg a népet, annál nagyobb mértékben és tartósabban teszik „boldoggá”. Ha Arakcsejev és I. Miklós sírjaikból sok-sok év után feltámadnának, eszmei győzelmet arathatnának: az orosz ellenzék mihelyt megkísérelte megvalósítani magasrendű feladatait, el kellett hogy ismerje a régi orosz állameszmény igazát.

Aki meg szeretné érteni, hogy mi történik most Oroszországban, annak a bolsevik államalkotás első megnyilvánulásait kell igen jól megfigyelnie. Mindaz, amit a bolsevikok a későbbiekben tettek, a legszorosabb összefüggésben áll első lépéseikkel. Itt Európában, és részben Oroszországban is, sokan hajlanak arra, hogy a bolsevizmus valamiféle újdonság, sőt hatalmas újdonság. Ez tévedés, a bolsevizmus semmit sem tudott létrehozni, és nem is fog létrehozni semmit: ez a legsúlyosabb vétke Oroszország, sőt az egész világ előtt, minthogy Oroszországot gazdasági, politikai és morális szálak fűzik a világ többi részéhez. A bolsevizmus nem hoz létre semmit, hanem abból él, amit előtte létrehoztak. Belpolitikájában, mint már mondtam, Arakcsejev és I. Miklós eszméit vette át készen, s pontosan ennyire volt eredeti a külpolitikája. A breszt-litovszki békétől kezdve egészen az Európával való egyezkedési kísérletekig, amelyekről oly sokat írnak az újságok, a bolsevizmus minden tételében Abdul-Hamid ázsiai politikájának régóta ismert módszereit láthatjuk. A bolsevikok nem számítanak a maguk erejére, ahogy Abdul-Hamid sem számított. Az agyonkínzott, erőtlén, belviszályok sújtotta Oroszország semmit nem igényelhet a maga számára, és adni sem adhat. Csak egyet tehet: valamilyen módon összeveszíti egymással a nyugat-európai államokat, kapcsolatot létesít egyidejűleg Angliával, Franciaországgal, Olaszországgal és Németországgal arra számítva, hogy ezeknek az országoknak túlságosan eltérőek és ellentétesek az érdekeik, és ha végül sikerül őket egymással szembeállítania,

akkor kisebb-nagyobb hasznot húzhat összeütközésükből. Abdul-Hamid ezzel a módszerrel igyekezett Törökországot „megmenteni”: a nép nyomorgott, de a szultán uralma fennmaradt, az ország egyre gyengült, a pusztulás felé tartott, de a dinasztia korlátlan hatalma nem szenvedett csorbát. Harminc év – a bolsevikok számára öröklétnek tűnik ennyi idő. Hamarább is elérhetik céljukat. Hogy milyen célt? Erről később lesz szó.

III.

Egyelőre csak a véleményem szerint legjellegzetesebb bolsevik vonást szeretném kiemelni. Ismétlem, a bolsevizmus reakciós; semmit sem képes alkotni. Elveszi azt, ami a keze ügyébe kerül, azt, amit mások hoztak létre nélküle. Egyszóval: a bolsevikok lényegükből fakadóan paraziták. Természetesen ennek nem ébrednek tudatára, és nem értik. S ha értenék is, aligha lennének hajlandók bevallani. De alapvonásuk megmutatkozott minden területen, ahol tevékenykedtek. Ők maguk azt tartják feladatuknak, hogy előbb mindent leromboljanak, és csak azután kezdjenek az alkotó munkába. Ha az eszmehű, kékszemű bolsevikok képesek lennének arra, hogy elgondolkodjanak szavikon, visszarettennének tőlük. Arról már nem is beszélek, hogy az efféle tétel tökéletesen ellentmond a szocializmus alapvető tanításának. Az ilyen program hirdetőit Marx természetesen nem ismerné el tanítványainak és követőinek. Marx úgy vélte, hogy a szocializmus a társadalom legmagasabb rendű gazdasági szervezeti formája, és éppen olyan szükségszerűen következik az őt megelőző polgári szervezetből, mint ahogyan a polgári társadalom következett a feudális után... És a szocializmus korántsem akarta lerombolni a polgári gazdasági szervezetet, hanem ellenkezőleg, teljes mértékben, érintetlenül meg kívánta őrizni mindazt, amit az előző rend hozott létre. Ennek megfelelően Marx a szocializmus feladatát alkotó feladatnak gondolta. A polgári gazdaságot szocialistává átalakítani azt jelentette, hogy egy magasabb rendű, tökéletesített termelési szervezetre áttérve nem felszámolják, hanem növelik a munka termelékenységét; pozitív volt ez a feladat. A bolsevikok azonnal elvetették, hiszen nyilván érezték, hogy nem az ő dolguk az alkotás. Sokkal egyszerűbb, könnyebb és járhatóbb út, ha abból élnek, amit előttük már létrehoztak. Lényegében semmit sem rombolnak le a bolsevikok. Egyszerűen abból élnek, amit készen találtak az előző gazdasági szervezetben. Amikor valaki szemrehányást tett Leninnek amiatt, hogy a bolsevikok rabolnak, azt felelte: „Igen, rablunk, de azt, amit már mások elraboltak.” Még ha ez igaz is, még ha valóban csupán azt veszik el a bolsevikok, amit előtte erővel elvettek mások, akkor sem változik a lényeg. Akkor is paraziták maradnak a bolsevikok, hiszen semmivel sem gyarapítják a már létrehozott javakat, annak a szervezetnek a nedveivel táplálkoznak, amelyre rátapadtak. Nem vállalkozom jóslásra, hogy vajon meddig lehet így létezni, mennyi ideig táplálhatja Oroszország a bolsevikokat. Lehet, hogy minden számításunkat keresztülhúzza hazánk tűrőképessége, szívóssága. Mi mindent el nem viselt Oroszország! Miféle paraziták nem táplálkoztak nedveivel! Már nem is idézem a régmúltat – a tatár igát vagy a XVIII. századot, Anna Ivanovna és Jelizaveta Petrovna uralkodását. Ilyen értelemben a XIX. század is rettenetes volt. Az orosz bürokrácia korlátozás nélkül rendelkezett Oroszország és az egész orosz nép sorsa fe-

lett, s eközben mindig az a gondolat vezérelte, hogy a csinovnyikoknak parancsolniuk kell, a lakosságnak pedig engedelmeskednie. I. Miklósról mesélik, hogy amikor a szeszasztopoli hadjárat idején egyik minisztere azt tanácsolta, részletesebben tudósítsanak az újságok a háborúról, hiszen Petyerburg lakói aggódnak és idegesek, a cár azt felelte: „Idegesek! Ugyan mi közük a háborúhoz?” I. Miklós primus inter pares (első az egyenlők között) volt hivatalnokai között. Minden egyes csinovnyik meg volt arról győződve, hogy a lakosság, a lakosok – Oroszország sosem kedvelte és nem ismerte el az „állampolgár” kifejezést – csak tárgyai az ő feljebbvalói rendelkezéseinek. A lakosságot boldoggá kell tegye, hogy vannak gazdái, akiknek magasabb rendű megtestesülése a cár. A külföldiek valószínűleg a dolgok ilyen állását értik meg a legnehezebben. Ennek megértése nélkül azonban nem lehet fogalmuk arról, hogy mi a bolsevizmus. Az orosz bürokrácia mindig élösködő volt. Sőt, nemcsak az uralkodó osztályok, de az orosz társadalom felsőbb körei is mind többé-kevésbé parazita életet éltek. Emlékszem, amikor – még diákkoromban – megjelentek az üzemi felügyelők első jelentései, Janzsul professzor, az országszerte ismert tudós, a moszkvai körzet üzemi felügyelője a következőképpen fogalmazta meg körzetének gyáraiban és üzemekben szerzett benyomásait: „Az orosz gyáripáros arra törekszik, hogy ne gyáripárosként jusson jövedelméhez, azaz ne a termelési módszerek javításával, hanem egyéb úton-módon, elsősorban a munkások lelkiismeretlen és csalárd kizsákmányolása révén.” Vagy nézzünk egy másik tényre, ezt talán hihetetlennek vélik azok, akik nem ismerik az orosz életkörülményeket. Tolsztoj gróf ír arról, hogy amikor fiatal korában új birtok vásárlását vette tervbe, olyan helyen keresett birtokot, ahol föld nélküli parasztok éltek. „Ily módon – írja – ingyen juthatnék munkásokhoz.” Élösködés jellemezte a forradalom előtti társadalom felső rétegeit – és az új nemesek, vagyis azok, akik csatlakoztak a mai kormányhoz, e tekintetben nagymértékben felülmúlták a régieket. Tehát ilyen értelemben sem eredeti a bolsevizmus. A bolsevikok mindent, amit megtehettek, megtettek annak érdekében, hogy a forradalmat meggátolják egyik alapvető célja teljesítésében: az orosz nép jobbágysorsának megszüntetésében. Nyilvánvaló, hogy még a rombolásban is kudarcot vallottak. Megsemmisítették a nemzeti vagyoni részét, számos korábbi minisztert, kormányzót és vagyonos embert pusztítottak el börtönökben és a Cseka intézményeiben. Hosszabban nem térek erre ki – közsímt, hogyan működnek a lett csekesták és a kínai katonák. Ám nem számolták fel sem a bürokráciát, sem a polgárságot. Még hogy felszámolták volna! Soha ilyen hallatlan sebességgel nem burjánzott Oroszországban a bürokrácia – mégpedig semmittevő, szálnalmas, semmire sem alkalmas bürokrácia! Legalább tízszer annyian vannak minden hivatalban, mint ahány embert igényelnének a hivatal céljai. S valójában a hivatalok tizedére is aligha van bármi szükség. Mindenki hivatalban dolgozik – fiatalok és öregek, férfiak és nők. A bolsevikok meg vannak arról győződve, hogy aki nincs alkalmazásban, az káros, veszélyes a társadalom számára, és az ilyen embereket minden lehető módon üldözik. Megvonják tőlük fejadagjukat, a legkülönbözőbb adókkal és illetékekkel sújtják, katonai szolgálatra hívják be őket, stb. S az emberek hivatali szolgálatba lépnek, annál is inkább, minthogy a művelt rétegek bérükön kívül semmilyen más jövedelemhez nem juthatnak.

Ha valaki segéd munkás, vagy általában jó egészségnek örvendő és fizikai erővel rendelkezik, elmehet falura, ott talál magának munkát, és a munkával együtt szálláshoz, kenyérhez juthat. Egy művelt ember viszont – tanító, orvos, mérnök, író, tudós – éhhalálra ítéltetett, ha nem hajlandó személyével növelni a nélküle is hatalmas számú csinovnyik élőködők hadát. Felszámolták viszont a polgárságot! – hallom az ellenvetést. Egyáltalán nem! A régi polgárokat valóban kiirtották. A gyárosok, a kereskedők és legjelentősebb munkatársaik többnyire vagy elpusztultak, vagy elmenekültek. De ma Oroszországban erősebb és jóval nagyobb számú a burzsoázia, mint azelőtt volt. Most majdnem minden orosz paraszt burzsuj. A földbe ásva százezerrel, sőt milliószám őrzi a cári, a Kerenszkij-féle, a szovjet, az ukrán, a doni és más pénzeket. És tőlük nem vehetik el vagyonukat. Emellett az új polgárság nem rendelkezik azokkal a hagyományokkal, amelyek még valamelyest visszafogták a régi polgárság mohóságát. Nem vitatom, hogy Oroszország mindig par excellence (kiváltképp) a jogtalanság országa volt. Az olyan cári miniszterek, mint Scseglovitov, Maklakov és mások, soha nem értették, milyen hatalmas teremtő erőt jelent egy állam számára a népben élő szilárd jogtudat. Lelkiismeretlenül állandóan megsértették az embereknek a jogról és az erkölcsiségről alkotott fogalmait. Nemcsak kegyes vagy gyors, de igazságos sem volt az orosz bírászkodás. II. Sándor bírósági szabályzatait a miniszterek igen hamar súlyos béklyónak érezték, és fokozatosan lerázták magukról, bár a külső dekórumot megőrizték. A nép tökéletesen értette ezt. Tudta, milyen célból hozták létre a zemsztvo-főnökök intézményét, mi végre kezdték alkalmazni falun a megvesszőzést és egyebeket, s gyűlölte a külső erővel rákényszerített hivatalokat és főnökséget. Szellemének mélyén azonban élt az igazságba vetett hit, az a hit, mely az orosz irodalom legjobb alkotásaiban nyert kifejezési formát. Sőt, úgy tűnt, hogy a nép a cárbán is hisz, és úgy véli, a cár a környezetében lévő rossz tanácsadók áldozata. Ám a forradalom kitörésekor azonnal kiderült, hogy a nép már nem hisz a cárbán. Bármennyire is különös, de a hatalmas Oroszországban nem akadt egy olyan járás, város, sőt úgy látszik, olyan község sem, amely védelmébe vette volna a megdöntött cárt. A cár távozott, járjon szerencsével, nélküle is megleszünk. A nép által keresett igazság nem a cár oldalán van, hanem máshol, azok oldalán, akik harcoltak a cárral. Ez magyarázza a szociálforradalmárok (eszerek) hatalmas sikerét a forradalom kezdetekor. Ők az igazság hordozói, ők szenvedtek a népért – így hangzott az általános vélekedés; és asszonyok, lányok, öregek mind futottak, hogy az igaz életűekre és a nép mártírjaira szavazzanak. Szent Oroszország dicsőségére az igazság és az igazságosság elve alapján akartak minden kérdést megoldani. Az eszerek diadalmaskodtak: Lám, Oroszországban vértelen forradalom zajlik, nem úgy, mint a korhadtt Európában!

IV.

S ekkor mutatkozott meg másodsorra, hogy gyenge és tehetségtelen az értelmiségnek az a része, amely a hatalmat örökölte a cár megdöntése után. Mint mondtam, az Ideiglenes Kormány teljesen cselekvésképtelen volt. Uralkodott, de nem irányított. Háta mögül a Tanácsok irányítottak, s azok semmilyen pozitív tettet nem hajtottak végre, ellenben maximális pusztulást

hoztak az országra. A Tanácsokban harc folyt az eszerek, illetve a bolsevikok között. Mindkét fél a népre hivatkozott. A nép azonban hónapokon át hallgatott. Várta, hogy a kormány megtalálja annak a módját, hogyan alakítsa át az országot a népben élő jogi eszményekkel összhangban. De kormány nem létezett, csak az irányításra a legkevésbé sem felkészült, egymással harcban álló pártok. Senki sem ismerte és nem is kívánta ismerni a népet, nem tudták és nem kívánták tudni, mire van szüksége a népnek. Egyedül azzal foglalkoztak, kié lesz a hatalom. S mivel úgy vélték, azé lesz a hatalom, aki megnyeri a lakosság többségének bizalmát, különös versengés kezdődött a pártok között: ki tudja gyorsabban és nagyobb mértékben ígérekkel elhalmozni a népet. Vég nélkül ígérgettek neki. Hol a földfoglalást engedélyezték, hol azt, hogy vegye birtokba a földesúr javait vagy házait vagy akár magát a földesurat. Minden a tiétek, vigyétek – ez volt a pártok képviselőinek végső szava. És a nép lassacskán arra a meggyőződésre jutott, hogy eszményei, „jogtudata” fikarcnyit sem ér. Régebben is így volt, ezután sem lesz másként: annak van igaza, aki karmol, harap, aki hamarabb és többet zsákmányol. Amíg az urak voltak hatalmon, nekik volt igazuk, most elkergették őket – az lesz az úr, a nemes, aki a helyükre kerül. Ily módon a harc hevében a legkülönbözőbb irányzathoz tartozó szocialisták egyáltalán nem vették észre, s úgy tűnik, most sem veszik észre, hogy éppen az ellenkezőjét teszik annak, amit szándékoztak tenni. Az volt a feladatuk, hogy elültessék a nép tudatában a magasabb rendű társadalmi igazság eszményét – ezzel szemben kiűzték mindenféle igazságfogalmat a nép lelkéből. Nálunk a politikusok mindig rossz pszichológusok voltak. Senki sem sejtette, és most sem sejtí, milyen óriási jelentősége van a nép jogtudatának a társadalmi berendezkedés szempontjából. Tudom, hogy a bolsevikok sokat beszélnek az osztálypszichológiáról. De ezen szavaik számukra semmit sem jelentenek. Oroszországban valóban nyílt lehetőség nagyszabású reformokra. Már a háború első éveiben hatalmas mértékben eltolódott a szegényeket a tehetősektől elválasztó határvonal. Úgy adódott, hogy 1915-ben és főleg 1916-ban jártam az országot, és sokat éltem falun. Megdöbbenett, mekkora változások történtek ilyen rövid idő alatt. A megfélemlített, éhező, szegény paraszt eltűnt – már nem olyan a paraszt, mint amilyennek íróink ábrázolták és amilyen valóban volt 1914-ben. Azelőtt, hogy az eljárónak megfizethesse fejadóját, gyakran néhány rubelért is hajlandó volt egy népnőző rabságába kerülni. Most viszont egyáltalán nincs szüksége pénzre. Nem ad el sem tojást, sem vaját, sem tyúkot, vagy csak igen drágán. Ha megkérdezzük: miért nem? – ugyanazt a választ hallhatjuk: mi magunk esszük meg, kell a gyerekeknek. Ez érthető is. A háború kezdete óta mindenhol a falura áramlik a pénz, hiszen a parasztoktól szerezték meg mindazt, amire a fronton szükség volt. Azután betiltották a vodkát. A parasztok a vodkáért évente egy milliárd aranyrubelt adtak a kincstárnak. Ezen kívül még kétszer annyi veszteséget okozott a falunak az alkoholizmus, ugyanis az orosz paraszt bármit elkótyavetyélt, ha olyankor is vodkához akart jutni, amikor nem volt pénze. S most mindezek a milliárdok a paraszt zsebében maradtak, s minimális idő leforgása alatt megszűnt az az iszonyatos függősége a kulákoktól, amelybe a pénztelenség miatt került. Emlékszem egy érdekes beszélgetésre köztem és annak a földbirtokosnak a kocsisa között, akinek bir-

tokán éltem 1916-ban: „Miféle világ jött el, uram. Nem lehet boldogulni a paraszttal. Bármilyen kellene, ő rögtön: adj öt rubelt, adj tíz rubelt. Nagy kár! Bezzeg azelőtt: az ember adott egy vödör vodkát az öregeknek – és bármit elintézhetett!”. Eltörölték a „vödört”, és emancipálódott a paraszt. Semmilyen társadalmi forradalom nem nyújthatott volna annyit az orosz parasztnak, mint amennyit a monopólium megszüntetése adott. Más szóval Oroszországban egészen szokatlan úton kolosszális – egyszerre politikai és társadalmi – forradalom készülődött. Országunk jövő sorsáról azonban másként döntött az, ami annak köszönhetően történt, hogy a forradalom teoretikusai ragadták magukhoz a hatalmat...

Hallottam, hogy egy angol író egész könyvet írt (nem olvastam, és nem is emlékszem, ki és milyen címen) arról, hogy Oroszország Mária szerepét választotta magának, Európa ellenben Mártáét. Természetesen minden hasonló állítást cum grano salis (fenntartásokkal) kell fogadni, de ebben rejlik némi igazság, és nagyon érdekes igazság. Az orosz értelmiség és az orosz nép egyaránt túlságosan Isten országával törődik, nem tud, és ami a fő, nem is szeret a földi érdekekről gondolkodni. Ez különösen megdöbbentő volt közvetlenül a cár megdöntése után, amikor Oroszország még a különféle szabadságjogok mézesheteit ünnepelte, és amikor az összes párt összes képviselője nem szégyellte kimondani, amit gondolt. Bárhova ment az ember, mindenütt Oroszország magas elhivatottságáról beszéltek. És nem Oroszország berendezkedéséről – arról ugyanis senki sem tudott és nem is akart gondolkodni. Kirobbanó méltatlankodással utasítottak el minden erre intő szót. Ne higgyék, hogy az átlagos értelmiségiekről vagy a zöldfülű fiatalokról beszélek itt. A gondolkodó Oroszország legkiválóbb képviselőivel találkozhattam, s nem akadt köztük egy sem, aki csak egyszer szóba hozta volna, hogyan tartóztatható fel az országot akkor már nyilvánvalóan fenyegető baj. Mint mindenütt máshol, természetesen nálunk is számos igen különböző eszmei áramlat létezik, sőt nálunk még több, mint máshol. Hívő keresztények, pozitivisták, materialisták, spiritualisták – bármilyen irányzat megtalálható nálunk. Minden orosz író elsősorban filozófus. Még a politikus és a pártember is igencsak törődik állításainak filozófiai megalapozásával. És ismétlem, nálunk hihetetlenül változatosak a filozófiai nézetek. Egy dologban mégis megegyeznek. Neveket nem említek, annál is inkább, minthogy a külföldieknek valószínűleg édeskeveset mondanának, de úgy látom, az írók egytől egyig attól féltek a leginkább, nehogy véletlenül Oroszország mégiscsak szerencsésen berendezkedjen földi értelemben. „Nem akarom, semmiképp sem akarom Isten országát a Földön!” – kiabált a dühtől magán kívül az orosz keresztény gondolat egyik képviselője. „Oroszország inkább pusztuljon, de ne rendezkedjen be kispolgári módon, úgy, mint a visszataszító vén Európa!” – nem kevésbé patetikusan kiáltotta egy szélsőbaloldali pártember. Az egyik legmegbecsültebb orosz költő pedig sokak – szintén írók – jelenlétében nem átalotta beszédét így zárni: „A cárt megdöntöttük. De itt még maradt egy cár. (S a fejére mutatott). Feladatunkat csak akkor végezzük el igazán, ha kiűzzük a cárt a fejünkől.” Egy csöppnyi túlzás sincs mindabban, amit elmondtam. A „kispolgárság” gyűlölete – helyesebben annak gyűlölete, amit Oroszországban kispolgárságnak szokás nevezni – az egész orosz irodalom, mi több, az egész

gondolkodó Oroszország jelszava. Elsőként Herzen honosította meg ezt a szót, a híres orosz forradalmár, aki száműzöttként Európában élte le életét. Amikor I. Miklós uralkodása alatt elhagyta Oroszországot, arra számított, hogy Nyugaton megvalósulva látja szent eszményeit. Ám ahol eszményeket várt, ahol azt várta, amit Szent Ágoston szavaival úgy nevezhetünk: amor dei usque ad contemptum sui (Isten szeretete önmagunk megvetéséig), ott csak kispolgárságot talált, amor sui usque ad contemptum dei-t (önszeretetet Isten megvetéséig). Európa országaiban elűzték az uralkodókat, de az európaiak fejében tovább élt az uralkodó. Nem önmagukon, hanem a földi ország gondjain töprengtek, a jelenre és a jövőre egyaránt gondolva próbáltak berendezkedni. Harcoltak a szegénységgel, a hideggel, az éhezéssel, a járványokkal, üzemeket, gyárakat, vasutakat, parlamenteket, bíróságokat létesítettek. Úgy tűnt, már-már berendezkednek, és itt a földön megvalósul Isten országa. Mi lehet ennél rettenetesebb? Az európaiak természetesen fejüket csóválják. Tudják, hogy Herzen aggályai legalábbis eltűlöztek. Európa azelőtt is messze volt Isten országától, most sincs közel hozzá. A magam részéről megjegyzem, hogy az oroszok félelmei is nélkülöztek minden alapot. Természetesen, ha megelégedtek volna azzal, hogy trónjáról ledöntik, de az emberek fejében meghagyják a cárt, nem érzük meg azokat a borzalmakat, amelyeket megértünk. Oroszország megőrizte volna egységét, nem omlott volna össze. A nép között nem pusztítana éhség, hideg, járványok. Az évszázados rabság után a parasztok és a munkások szabadabban lélegeznének fel. De talán ez lenne Isten országa? Egy megújult Oroszországban vajon kevesebb nehézség és szenvedés jutna az orosz ember osztályrészéül? Talán még a kispolgári Európa is boldog életet élt ily módon? Természetesen az európaiakat nem kell erről meggyőzni. Ám úgy látszik, az oroszok még mindig kitartanak a maguk véleménye mellett.

V.

E kitérő után talán érthetőbb, miért neveztem élőlőknek a bolsevikokat. Lényegükből adódóan képtelenek az alkotásra, és soha semmit sem fognak alkotni. Az eszmehű bolsevik vezetők bármennyit is ragozzák az „alkotás” és az „alkotni” szavakat, egyáltalán nem képesek a pozitív alkotásra. Ugyanis tevékenységüket és leegyszerűsített ideológiájukat a jobbság szelme hatja át, az pedig csírájában fojt meg minden teremtményt. Ezt nem értették a cári rezsim emberei, és a bolsevikok sem értik – bár ellenzékiekként azelőtt a Dumában és illegális kiadványaikban sokat beszéltek róla. Ám úgy elfelejtették akkori szavaikat, mintha azok soha nem is léteztek volna. Most kizárólag kincstári újságok és kincstári szónokok vannak Oroszországban. Írnia és beszélnie csak annak szabad, aki dicséri az uralkodó osztályok tevékenységét. Tévedés lenne azt gondolnunk, hogy e tekintetben bármilyen előnyt élveznének a munkások és a parasztok, bár a bolsevikok az ő nevükben beszélnek. Mint a régi rendszerben, most is csak a „megbízható” elemek élveznek előnyöket, vagyis azok, akik zokszó nélkül, sőt örömmel vetik magukat alá a kormány intézkedéseinek. Azoknak, akik tiltakoznak, akik mernek saját véleményrel rendelkezni, most kevésbé, sokkal kevésbé van helyük Oroszországban, mint a cárok idején. Akkor, még ha – miként nálunk mond-

ták – ezópuszi nyelven is, de beszélhettek, nem tették ezzel kockára szabadságukat, sőt életüket. A hallgatás pedig senkinek sem volt tiltva. Most viszont hallgatni sem szabad. Ha élni akar az ember, ki kell nyilvánítania a kormány iránti rokonszenvét, dicsérnie kell a kormányt. Világos, mit eredményez az ilyen helyzet. Rengeteg tehetségtelen és lelkiismeretlen ember került a politikai élet felszínére, olyanok, akiknek mindegy, kit dicsérjenek és mit mondjanak. Ezt a bolsevikok is tudják, és őket szintén elrettenti az, ami történt. Am semmit sem tehetnek, és nem is lehet semmit sem tenni. A becsületes, lelkiismeretes és tehetséges emberek lényegükből adódóan nem békélnek meg a rabsággal. Úgy kell nekik a szabadság, mint a levegő. A bolsevikok ezt nem értik. Elmondok egy érdekes történetet a bolsevikokkal való találkozásaim gyakorlatából. Egyszer – tavaly nyáron Kijevben – házunk portása nagy szürke borítékot ad át nekem, rajta a címzés: „Sesztov elvtársnak”. Sejttem, hogy gyűlésre hívnak meg. Felnyitom, s valóban: meghívó egy gyűlésre, melyen „A proletárdiktatúra a művészetben” című témát szándékoznak megvitatni. A kitűzött időpontban ott vagyok. A gyűlést R. nyitja meg, a Dél-Oroszországban meglehetősen ismert újságíró. Magas, sovány ember, arca tipikus orosz értelmiségi arc. Könnyeden, gördülékenyen beszél: látszik, hogy megszokta a szereplést. Már az elején, anélkül, hogy kiejtené a nevem, felhívja a figyelmet jelenlétemre – nyilvánvalóan hozzászólásra akar késztetni. De nem kérek szót; várom, mi lesz. Megkezdődik a vita. Az ellenzék hozzászól, természetesen igen visszafogottan. Írók, újságírók szólalnak fel, még egy híres költő is. Mindannyian a szabad művészetről beszélnek. Majd, már nem emlékszem, melyik katonai szervezet elnöke kér szót. Alacsony, sánta ember, nagy fekete szakállal. Már első szavai után világos, hogy teljesen műveletlen, sokkal jobban érthet a gabonaárusításhoz, mint bármilyen művészethez. Az ilyenekről mondják, hogy nem tud különbséget tenni egy szobor és egy kép között. Inkább azért kellene gyűlésre mennie, hogy ott másokat hallgasson, tanuljon. De ő a műveletlenek és a tehetségtelenek magabiztosságával nem tanulni, hanem tanítani akar. És mire tanított? „Vaskézzel arra kényszerítjük az írókat, a költőket, a festőket, stb., hogy technikájukat állítsák a proletáriátus szükségleteinek szolgálatába” – mondta. Ügyetlenül, hosszan, unalmasan és összefüggéstelenül beszélt, és egyre csak ugyanarról: kényszerítjük, késztetjük, elvesszük ezt a „technikát” és felhasználjuk. Feleltek neki (bár nemigen értem azok pszichológiáját, akik feleltek, azt sem értem, hogyan számolhatnak komolyan az efféle lapos és kontár kijelentésekkel), és ő újra beszélt – gúnyosan, megvetően mosolyogva, mint aki tudatában van a maga értékeinek. Utána az elnöklő újságíró szólalt fel. Mint már mondtam, tapasztalt szónok. Hosszú, jól felépített beszédében kijelentette, hogy természetesen érti opponenseit. Védelmükbe veszik a közeli múltat, mely a maga módján szép és értékes. De már végérvényesen eltemetett múlt. A nagy forradalom vihara elsöpört mindent, ami régi. A jövő hírnöke pedig a sánta, fekete szakállas ember, aki amellet szálalt síkra, hogy „vaskézzel” kell elvenni a művészet képviselőitől a „technikát”. Majd így folytatta az elnök: „Nem is olyan régen én is csodáltam az V. századi görög kultúrát. Most már látom, hogy tévedtem. A forradalom vihara elsöpörte a régi eszményeket.” S számomra váratlanul így zárta beszédét: „Én is olvasója voltam (itt sok-sok számomra hízelgő szó következett,

ezeket elhagyom) L. Sesztov műveinek (nevemet teljes formájában mondta), de megintcsak a vihar” – és így tovább. Nem szándékoztam hozzászólni, de miután elhangzott a nevem, hallgatnom sem lehetett. Csupán néhány szót mondtam: „Világos, hogy bár a proletáriátus diktatúrájáról beszélnek itt, szándékuk mégis az, hogy a proletáriátus feletti diktatúrát hozzák létre. Meg sem kérdezik a proletárokat, mit akarnak ők, egyszerűen megparancsolják nekik, hogy valamilyen ‘technikát’ használjanak, mintha azt el lehetne venni a művészekről. Ám ha igaz az, hogy a proletáriátus emancipálódott, akkor nem hallgat önökre, és korántsem kezdi hajszolni a „technikát”. Mint nekünk, a proletárnak is az lesz a vágya, hogy megértse a tudomány, a művészet, a filozófia és a vallás nagy teremtoinek titokzatos lényegét. Az a vihar, amelyről itt szó volt, lehet, hogy elsöpört és betemetett sok mindent, talán az V. századi görög kultúrát is. De olyan vihar is volt – nem egyszer –, amely még alaposabban elsöpörtc és betemette ezt a századot. Majd jöttek emberek, akik halatlan erőfeszítéssel ásták elő a romok alól a görög kultúra legkisebb maradványait is.” Miután ezt elmondtam, rögtön elmentem, hiszen jól tudtam, hogy ma Oroszországban nincs szükségük ilyen szavakra azoknak, akik a proletárdiktatúráról szölv „beszélgetésre” hívtak össze bennünket. Ahogy ezen a gyűlésen, más hasonlókon is, valamint a szovjet irodalom alkotásaiból, teljesen világossá vált számomra az, ami kétségtelen volt 1917. október 25-e, vagyis a bolsevik hatalomátvétel óta: a bolsevizmus mélyen reakciós mozgalom. Ahogy régi jobbágytartóink, a bolsevikok is arról álmodoznak, hogyan vehetnék el a – minden eszmei tartalomtól szabaddá tett – európai „technikát”. Hivatalnokaink – akár a cárt, akár a bolsevizmust szolgálják – bőven rendelkeznek saját eszmei tartalommal. „Csak ‘technikánk’ nincs, majd erővel megszerezczük. Festőink, költőink, tudósaink éheznek egy keveset, azután a mi útmutatásaink szerint alkotnak majd. Akkor lesz jó, ha a mi eszméinkhez az ő tudásuk társul”. Nehéz kitalálni ennél képtelenebb gondolatot. Ám így volt Oroszországban a XVIII. és a XIX. században, s most is ez a helyzet. Tudatlan, tehetségtelen, ostoba emberek sereglik körül a bolsevik kormányt, s még azt is karikatúrává változtatják, ami pozitív és értékes a bolsevikokban. Tele torokból kiabáló emberek ismételtetnek képtelen és lapos szavakat úton-útfélen. Az eszmehű, kékszemű bolsevikok pedig értetlenül keseregnek: miként történhetett, hogy velük tartott minden goromba, szégyentelen és közönséges erő, ami csak létezik Oroszországban, és miért csupán kevés értékes ember állt az ő oldalukra! I. Miklós ugyanilyen értetlenül fogadta Gogol Revizorját. Ő azonban, mint mondják, hibásnak érezte magát. Állítólag így szölv az előadás végén: „Ez aztán a komédia, mindenki megkapta a magáét – de leginkább én!” Igaz, azt beszélik, Lenin nyilvánosan kijelentette, hogy a bolsevikok „alávaló forradalmat” vittek végbe. Nem sikerült azonban ellenőriznem, valóban mondta-e ezeket a szavakat. Mindenesetre, si non e vero, e bene trovato (ha nem is igaz, de találó): a szégyentelen gorombaság pecsétjét viseli a bolsevik bürokrácia egész tevékenysége.

VI.

Kétségtelen, hogy a munkás-paraszt kormány – tudatosan vagy tudatlanul – minden tőle telhetőt megtesz annak érdekében, hogy a proletáriátus

felett diktatúrát hozzon létre. Más út nem is lehetséges, ez nyilvánvaló minden európai számára. Túlságosan jól tudom, milyen szegénységben éltek az orosz parasztok és munkások. Az eszmehű bolsevikok azonban, sajnos, nem tudják (tudja viszont a bolsevikokra ráakaszkodó talpnyalók hatalmas tömege). Elsősorban országunk politikai rendszerében kell keresni ennek a szegénységnek az okát. Az orosz embereknek unos-untalan, felkeléskor, lefekvéskor újra és újra el kell mondani azt a látszólagos közhelyet, hogy ahol nincs szabadság, ott nem lehetséges sem elrendezett élet, sem jólét, ott általában semmi olyan nem valósulhat meg, amit az emberek becsülnek itt a földön.

Csak azoktól várható, hogy ne ismerjék ezt a truizmust, akik ízig-vérig a régi és az úgymond megújult Oroszország jobbágytartói. Meggyőződésem, hogy 1917. október 25-ét az orosz forradalom bukása napjának kell tartanunk. A bolsevikok nem megmentették, hanem elárulták Oroszország munkás- és parasztlakosságát. A lehangzatosabb frázisok is frázisok maradnak, a tettek pedig tettek. Mindenekelőtt az állampolgár címet kellett volna megadni az orosz parasztnak és az orosz munkásnak, sőt, az orosz művelt embernek is. Annak tudatát kellett volna elültetni benne, hogy nem rab, nem gúnyolódhat rajta bárki, aki nem rest, hogy vannak szent jogai, melyeket óvni köteles ő is és mindenki más. Közismert, hogy tevékenységének első napjaiban az Ideiglenes Kormány éppen ezt hirdette meg. Papíron maradtak azonban az „emberi és állampolgári jogok”, melyekre a szerencsétlen ország évszázadokon át vágyott. Valójában már néhány hónap elteltével kezdtek visszaállítani a régi jogtalanságot. A bolsevikok dekrétumai és nagy számú proklamációi elárasztották egész Oroszországot, és a lakosság úgy értelmezte őket, hogy zsákmányolásra, rablásra szólítanak. „Aki tud, és amennyit tud, vegye el, míg nem késő.” Nehéz leírni az egész országot elfogó rablási lázat. Frontkatonák ezrei egykeztek zsákmányukkal megrakodva haza. Amennyire csak tudtak, siettek, nehogy elszalasszák a pillanatot. Természetesen senki sem hallotta meg a bolsevikok felhívásaiban hemzsegő magasztos szavakat a szolidaritásról, a közös emberi feladatokról és így tovább. A nép meggyőződött arról, hogy mint azelőtt, most is csak az erő létezik, jog nem. Aki zsákmányol, azé lesz a zsákmány. És minden szégyenérzet nélkül zsákmányoltak. A rablásokat gyilkosságok, kínzások követték. Munkára kevesen gondoltak – minek a nehéz munka, amikor könnyű haszonra is szert lehet tenni. Az acsarkodás és a polgárháború légkörében kihunytak az utolsó szikrái is a hitnek, hogy a földön megvalósítható lenne az igazságnak akár az árnyképe is. A kisvárosokban és a falvakban a hatalom bűnözők és gazemberek kezébe került, ők magasztos feladatokról szóló frázisok mögé rejtették farkasétvágyukat, és a burzsujok kiirtására szólítottak. Pétervárott és Moszkvában viszont a jöttmentek és a gazemberek mellett olyanok is voltak, akik őszintén hittek a szó mindenhatóságában, így ott vég nélkül az eljövendő paradicsomról szónokoltak. A paradicsom eljövetele természetesen egyre távolibb jövőbe tolódott. A jelen kizárólag hideget, éhezést, járványokat és egyre növekvő kölcsönös gyűlöletet nyújt. S ez már nem a tehetős gyűlölete a nincstelen iránt. Az éhező munkás egyaránt gyűlöli a „burzsujt” és saját munkatársát, ha az még egy darabka kenyeret vagy éhező és fázó családjának egy nyaláb tüzelőt szerezhetett ké-

pességével vagy szerencséje révén. Különös erővel nyilvánult meg az ellenségeskedés a város és a falu között. A falu „elsáncolta magát”, és kereken megtagadta, hogy bármit is adjon a kiéhezett városnak. A munkás-paraszt kormány minden erejével valamilyen modus vivendit keresett a parasztok és a munkások számára. Ahhoz, hogy gabonát szerezzenek a paraszttól, katonai büntető expedíciókat kellett falura küldeni, és ezek gyakran nemcsak üres kézzel, de felére, sőt negyedére csökkent létszámban tértek haza. Aki csupán a bolsevik újságokat olvasta, az is tudja, hogy a bolsevikok lényegében sosem lettek egész Oroszország urai. Hatalmuk alá a nagy városok kerültek – ezek lakói a véres leszámolásoktól megfélemlítve, többé-kevésbé zokszó nélkül viselték sorsukat. Ám a falu, azaz Oroszország kilencized része soha nem került a bolsevikok hatalma alá. A falu a maga életét élte, természetesen egyik napról a másikra, de minden központi vezetés nélkül. Hogy a falu mennyire nem volt a bolsevik kormány hatalmában, ezt legjobban Schlichternek, az ukrán élelmiszerügyi komisszárnak a kijevi lapokban publikált cikkei bizonyítják. Schlichter a kommunista eszmék odaadó híve, bár meg kell mondani, ő is igen ostoba és tehetségtelen ember. Terjedelmes és rendkívül részletes cikkei két hónapon át szinte kétnaponként jelentek meg a helyi kiadványokban. Nem is írt, hanem örvöngve kiabált. És egyre csak ugyanarról: „A falu nem ad kenyeret, sem fát, sem szalonnát – semmit nem ad. Munkások, ha nem akartok éhezni és fázni, fogjatok fegyvert, és induljatok háborúba a falu ellen. Különben semmit sem kaptok.” Ha bárki más így beszél – provokációval vádolhatnák. De Schlichter minden gyanú felett áll. Német neve ellenére kozák származású, csak éppen nem tudta elrejtetni igazi érzelmeit és gondolatait. Ami a szívén, az a száján. Azt hiszem, ha társai is ilyen őszinték lennének, már régen nyilvánvalóvá vált volna, hogy a munkás-paraszt kormány sem a munkásokkal, sem a parasztokkal nem volt képes megkedveltetni magát. És hogy bármilyenek legyenek is önmagukban a kommunista eszmék, legkevésbé éppen a lakosság „széles tömegei” rokonszenveznek velük. Igaz, a régi polgárság képtelen volt védekezni, szétverték. De ismétlem, Oroszországban nem pusztult el a polgárság, sőt úgy megerősödött és megsokasodott, ahogy soha. Ugyanakkor az „érdekvédelemnek” az orosz lélek számára igencsak ismert és hozzá közeli bolsevik módszerei újból megmutatták, hogy teljesen fölöslegesen szenvedtek és aggódtak azok, akik Oroszországot a békebeli Európában élvezett kispolgári boldogságtól féltették, s attól tartottak, hogy az orosz embereknek még a földön meg kell pillantaniuk Isten országát. Már most olyan hírek jönnek Oroszországból, hogy bevezetik a munkaszolgálatot, a tíz- és tizenkét órás munkanapot, a darabbért, a munkások katonai felügyeletét, stb. Teljesen természetes! A munkás a munkáját nem akarja adni, a paraszt pedig a kenyerét. Pedig sok kenyérre van szükség, és keményen kell dolgozni. Világos, hogy csak egy megoldás van: egyrészt a privilegizált, dologtalan osztályok szigorú, könyörtelen intézkedéseikkel másokat erőn felüli munkára kell hogy készítsenek, másrészt pedig a privilégiumoktól, jogaiktól megfosztott embereknek egészségüket, sőt életüket sem kímélve az „egész” számára kell áldozniuk munkájukat, vagyonukat. Természetesen csak aki nem dolgozik, az kényszeríthet másokat munkára. És csupán a jóllakott kényszeríthet másokat éhezésre. Más szóval a régi jogtalansághoz és a régi, jól ismert

nyomorhoz térünk vissza. Vagy mint a mesében, lábunk előtt ismét a régi, repedt teknő. Idevezetett a munkásoknak és a parasztoknak oly sokat ígérő bolsevizmus. Arról nem szólok, hogy Oroszországnak mit okozott. Mindenki tudja. Az „eszmehű” bolsevikoknak azonban van még egy, utolsó érvük. Igaz, semmit sem nyújthattunk az orosz parasztoknak és munkásoknak, és pusztulást hoztunk az országra. Másként azonban nem is történhetett. Hazánk túlságosan elmaradott ország, az oroszok túlságosan kulturálatlanok, nem képesek felfogni eszméinket. Nem is Oroszország vagy az orosz emberek jelentik a lényegét. Feladatunk szélesebb. „Fel kell robbantanunk” a Nyugatot, meg kell semmisítenünk Európa és Amerika kispolgárságát. És addig őrizzük Oroszországban a tüzet, amíg ez a tűz át nem terjed szomszédainkra, majd tőlük az egész világra. Ez a mi magasabb rendű feladatunk, végső szent célunk. Eszméket adunk Európának – Európa pedig átadja nekünk a maga „technikáját”, tudását, szervezői tehetségét és így tovább. Ez a bolsevikok ultima ratio-ja (utolsó érve). S mi az ára?

VII.

Az alatt a hosszú idő alatt, amíg bolsevik irányítás alatt lévő területen tartózkodtam, igen érdekes tényre figyeltem fel. A nagyon fiatal és a nem túl okos emberek találták el, jósolták meg a legsikeresebben az eseményeket. S megfordítva: az idősebbek és az értelmesebbek mindig tévedtek a jövőt illetően. Azt hitték, Oroszország nem marad sokáig bolsevik uralom alatt, a nép fellázad, s mihelyt megjelenik egy többé-kevésbé szevezett hadsereg, úgy elolvadnak a bolsevik csapatok, mint napon a hó.

A valóság megtévesztette a tapasztalt és okos emberek előrelátását. Gyenyikin létrehozott valamiféle hadsereget, és igen gyorsan egészen Orjolg hatolt – ám a bolsevikok még gyorsabban verték vissza egészen a Fekete-tengerig. Mint mondják, még foglyul is esett – s korántsem valószínűtlen ez a híresztelés. A fiatalok és az ostobák bizonyultak prófétáknak. S most, amikor a jövőbe próbálunk tekinteni, felvetődik bennünk: kire támaszkodjunk, az okosakra vagy a butákra? Az okosak nyilván abból az evidensnek hitt tételből indulnak ki, hogy tetteikben elemi „érdekük” vezérli az embereket és a népeket, és ösztönösen megérik, mi van hasznukra és mi árt nekik. Az okosak világosan látták, hogy a bolsevizmus pusztító hatású, hallatlan bajokat hoz, hideget, éhezést, nyomort, rabságot, stb. Tehát, mondták, nem tarthat sokáig. Néhány hétig, hónapig, aztán magától elpusztul. De már több mint két – lassan három – éve tartja magát. Annak ellenére tartja magát, hogy az éhezés, a hideg, a járványok rettenetes erővel tombolnak. Tehát nem a józan ész vezérli az embereket? S tévedett volna költőnk, amikor azon kesergett, hogy még nem üzték ki a cárt az orosz fejekből? Erre azt mondhatjuk: ilyenek az oroszok, bármivel megbékélnek, a nincstelenséggel, a jogtalansággal. Oroszországban valóban a nagyon fiatal és a nem túl okos emberek a próféták. Európa viszont más.

Valóban más? Nem kockáztatnám meg a jóslást. Olyan történelmi korban élünk, amikor számításainkban aligha vezérelhet bennünket csupán a józan ész. Nem akarom igazolni az orosz bolsevizmust. Már mondtam, és kész vagyok megismételni, hogy a bolsevizmus elárulta az orosz forradalmat, a

vesztét okozta, és anélkül, hogy tudatára ébredt volna, a legvisszataszítóbb és a legdurvább reakciót segítette. Ám vajon csak a bolsevikok bizonyultak öngyilkosoknak? Figyeljük meg jobban, mi történt az utóbbi években. Csaknem mindenki pontosan azt tette, amire a legkevésbé sem volt szüksége. Ki veszejtette el a monarchia eszméjét? A Hohenzollernnek, a Romanovok és a Habsburgok! A hadüzenet napján Berlinben azt beszéltek, hogy II. Vilmos II. Miklósnak a következő táviratot küldte: „Állítsa le a mozgósítást. Ha megkezdődik közöttünk a háború, elvesz a trónom, de az öné is”. Lehet, hogy nem volt ilyen távirat. Ám ennek a híresztelésnek a szerzője prófétának bizonyult. S lényegében a monarchista eszme legádázabb ellensége sem találhatott volna biztosabb módszert arra, hogyan veszejtsék el Európában a monarchiát. A Hohenzollerneknek, a Romanovoknak és a Habsburgoknak meg kellett volna érteniük – ha valamilyen káprázat nem ködösítette volna el értelmüket –, hogy dinasztiájuk elemi érdeke nem ellenségeskedést, hanem igen szoros, őszinte és odaadó barátságot kíván meg a korona viselőitől. I. Miklós remekül értette ezt, ezért küldött orosz katonákat a magyar forradalmárok leverésére. III. Sándor is értette. Uralkodása alatt a francia–orosz szövetség mellett fennállt a Dreikaiserbund (három császár szövetsége) is. 1914-ben viszont Európa uralkodói hirtelen egymásra támadtak – az általuk legmélyebben gyűlölt nyugat-európai demokrácia dicsőségére. Nyilvánvaló, hogy valamilyen végzet ült rajtuk – beigazolódott az orosz mondás: sorsa elől senki sem menekülhet. Ha pusztulás van megírva egy népnek, akkor az emberek, sőt egész népek is maguk tesznek meg mindent, hogy sietessék pusztulásukat. Világos, hogy valamiféle elsötétülés korát éljük. Gondoljunk csak az Európában végigharcolt háborúra. Mindenki tudta, milyen borzalmakkal fenyegeti a világot. Mindenki félt tőle. S mintha összebeszéltek volna, nemcsak semmit sem tettek a háború megakadályozásáért, de egytől egyig mindenki, amennyire tőle telt, tudatosan vagy tudattalanul, a közeledtét segítette elő... Hiszen mindössze két hét alatt tört ki, és minden komoly alap nélkül. A németeknek hirtelen úgy tetszett, hogy gazdasági és kulturális érdekeik az egész világ leigázását követelik meg. Más népeknek úgy tetszett, hogy az ő érdekeik – és így tovább. Most azonban, úgy vélem, mindenki – német, nem német egyaránt – világosan látja, hogy érdekeik bármi mást kívántak, csak nem a háborút... Hogy a háború minden ember érdekével ellentétes. S valóban, ha a németek a háborúra áldozott pénzüket és energiájukat nem rombolásra, hanem építésre fordítják, Vaterland-jukat (hazájukat) földi paradicsommá változtathatták volna. Ugyanez a többi népről is elmondható. Csillagászati összegbe került a háború – több mint egybillió frankba. A halottakról, a lerombolt városokról stb. nem is beszélek. Ismétlem, ha az uralkodó osztályok, akik népeik és országaik sorsát tartják kezükben, egyetértésre juthatnának, és rá tudnák venni a népeket, hogy öt éven át pozitív célok érdekében dolgozzanak ugyanilyen önfeláldozóan és kitartóan, a világ Árkádiává változna, ahol kizárólag gazdag és boldog emberek élnének. Ehelyett öt éven át irtották egymást az emberek, és az összegyűjtött vagyonok révén a virágzó Európa olyan állapotba került, hogy néha a középkor legsötétebb korszakait juttatja eszünkbe. Hogyan történhetett ez? Miért veszítették el eszüket ennyire az emberek? Egyetlen válaszom van erre, és a háború kezdete óta nem szabadul-

hatok tőle. A háború kitörése Berlinben ért, Svájcból tértem haza Oroszországba. Kerülő útra kényszerültem, Skandinávián keresztül utaztam Tornióig, majd Finnországon át Pétervárra. Németországban természetesen kizárólag német újságokat olvastam. Sőt egészen Pétervárig német újságokra voltam kénytelen hagyatkozni, minthogy egyetlen skandináv nyelvet sem ismerek. Csak Oroszországhoz közeledve jutottam orosz lapokhoz. S igencsak meglepődtem, amikor láttam, hogy az orosz újságok szóról szóra azt ismétlik, amit a németek írtak. Persze más nevekkal. A németek szidták az oroszokat, kegyetlenséggel, kapzsisággal, ostobasággal stb. vádolták őket. Az oroszok ugyanezt mondták a németekről. Hallatlanul megdöbbenett ez, és hirtelen eszembe jutott a nyelvek összezavarásáról szóló bibliai történet. Hiszen pontosan erről volt szó. Ugyanazok az emberek, akik tegnap még közös ügyüket végezték, az európai kultúra közösen megtervezett hatalmas tornyát építették, ma hirtelen nem értik egymás szavát, és bőszerű indulatukban csakis arra vágyanak, hogy egy pillanat alatt elpusztítsák, szétzúzzák, hamuvá égessék mindazt, amit kitartóan és elszántan építettek évszázadokon át. Mintha mindannyian célul tűzték volna, hogy megvalósítsák azon orosz írók ideológiáját, akik, mint már mondtam, állampolgári kötelességüknek vélték, hogy ne engedjék meg Isten országának eljövételét a földön, és hogy mindenneke-lőtt a nyugat-európai kispolgárság ideológiája ellen harcoljanak.

Az uralkodók valamennyien még szilárdan ültek trónjukon, de hirtelen, mintegy varázsütésre, kiűzettek az emberi fejekből. Tudom, hogy manapság nem divatos az efféle magyarázat, a modern elmének keveset mond a Biblia történetfilozófiája. Nem is igen ragaszkodom magyarázatom tudományos értékéhez. Felfoghatjuk csupán szimbólumként. A lényeg ettől nem változik. Az előtt a vitathatatlan tény előtt állunk, hogy 1914-ben az emberek eszüket veszítették. Lehet, hogy a haragra gerjedt Isten „zavarta össze a nyelveket”, lehet, hogy „természetes” okok húzódtak itt meg, mindenesetre az emberek, a XX. század kulturált emberei, minden szükség nélkül hallatlan bajokat idéztek magukra. Az uralkodók megölték a monarchiát, a demokrácia megölte a demokráciát, Oroszországban a szocialisták és a forradalmárok ölik és már csaknem meg is ölték a szocializmust is és a forradalmat is. Mi lesz ezután? Vajon véget ért-e az elsötétülés korszaka, a haragra gerjedt Isten megszüntette-e az emberek káprázatát? Vagy még sokáig kell kölcsönös meg nem értésben élnünk, és folytatnunk a rettenetes önpusztítást? Oroszországban állandóan ezt kérdeztem magamtól, és nem tudtam felelni. Ott külföldi újságokat alig láttunk, az orosz lapok pedig csak ellenőrizetlen, minden alapot nélkülöző mendemondákat és szenzációkat tartalmaztak. Általános benyomásunk mégis az volt, hogy Európa lassacskán megbirkózik nehéz helyzetével, s talán győztesként kerül ki. Más szóval úgy véltem, Oroszországban a kultúrátlanság miatt Istennek – mint a bibliai időkben – sikerült összeza-varnia a nyelveket és a teljes elvadultság állapotába juttatnia az embereket, Európában viszont az emberek időben észbekaptak, meggondolták magukat és rászedték Istent: ott újra megkezdődött az emberek és a népek együttműködése, s a modern kultúra Babel tornya még sokáig épül majd a Magasságos akarata ellenére. Vagy szimbólumok nélkül úgy is mondhatnám: az igaz orosz önégetők vágyait, hogy felrobbantsák a vén Európát, megghiúsíjták a

politikai, gazdasági és társadalmi stabilitás egészséges és szilárd hagyományai. Igazam volt-e? Rövid ideje vagyok Nyugaton, még nem tájékozódtam eléggé ahhoz, hogy lássam, jól ítéltém-e. De úgy vélem, a kérdés megfogalmazása helyes. Számomra kétségtelen, hogy a haladással, a társadalmi elrendezettségről alkotott minden eszmével ellenséges erők hozták létre a bolsevizmust, melyet pedig a szocialisták a maguk keze művének vélnek. A bolsevizmus a rombolással kezdte, és másra, mint rombolásra, nem is képes. Ha Lenin és azon társai, akiknek lelkiismeretessége és önzetlensége gyanú felett áll, olyan éles szeműek lennének, hogy észrevennék, a történelem játékszerévé váltak: a történelem az ő kezükkel valósít meg olyan terveket, melyek nemcsak ellentétesek a szocializmussal és a kommunizmussal, de sok-sok évtizedre alapvetően lehetetlenné teszik, hogy valamelyest is javuljon az elnyomott osztályok helyzete – akkor Leninék elátkoznák azt a napot, amelyen a gúnyolódó sors az ő kezükbe adta az ország feletti hatalmat. S természetesen azt is megértenék, hogy Európa felrobbantásáról szőtt álmuk – amennyiben megvalósul – a szocializmusnak nem győzelmét, hanem pusztulását jelenti, és óriási csapásokat mér a sokat szenvedett népekre. Lenin azonban természetesen nem értheti ezt meg. A sors kiválóan ért ahhoz, hogy elrejtse szándékait azok elől, akiket nem kell beavatnia. Becsapta az uralkodókat, Európa uralkodó osztályait, és becsapta az államügyekben járatlan orosz szocialistákat is. A talán nem is távoli jövő választ adhat arra a kérdésre, hogy vajon a Nyugatnak is egy illúzió áldozatává kell-e válnia és osztoznia kell-e Oroszország sorsában, vagy a sors már jóllakott az emberi tragédiákkal. Oroszországban a nagyon fiatal és nem túl okos emberek bizonyosak abban, hogy a bolsevizmus az egész világon elterjed.

Genf, 1920. március 5.

A bevezetőt írta és a szöveget fordította: **PATKÓS ÉVA**